

Hieruit volgt echter weer, dat er in het belevingstotaal onderscheiden spanningsverhoudingen zijn.⁹³⁾ Een aesthetische beleving b.v. kan een zekere spanning hebben ten opzichte van een ethische beleving. En van onderscheiden omstandigheden hangt het af, naar welke zijde wij ons van die beleving bewust worden. Het enkele gebeuren wordt dus door de geheele totaliteit van het zieleleven in het „Erlebnis” gedragen.⁹⁴⁾

Dit beteekent natuurlijk niet, dat er geen spanning is tusschen subject en object. Tegenover het verwijt van subjectivisme verdedigt de „Erlebnis”-paedagogiek zich door juist op die subject-object-betrekking te wijzen. Immers voor het innerlijk beleven van het subject is op een bepaald oogenblik het enkele „Erlebnis”, door een object verkregen, uitgelicht uit het totaal van de „Erlebnis”-keten door haar intensiteit, die voor het bewustzijn zóó sterk is, dat al het andere wegvalt.⁹⁵⁾ In het persoonlijk innerlijk beleven vormt nu juist de intensiteit van actie, waartoe het object ons vermag te brengen, een vormenden factor.⁹⁶⁾

Een volgend element, dat van beteekenis is in innerlijke beleving, is de spanning tusschen algemeen-geldigheid en individualiteit. Smart b.v. is een beleving, waarvan de grondtrek aan alle menschen gemeen is. En nu is er bij ons tegelijkertijd een spanning om in de smart te beleven dat wat anderen erin beleven en om dat specifieke van de smart, dat juist wij bij het leed ervaren, op onze wijze innerlijk te beleven en dan ook tot uitdrukking te brengen.⁹⁷⁾

En hier zijn dan nog weer verschillende „Schichten” mogelijk. Want bij de smart hebben wij niet enkel een algemeen menselijke beleving, maar ook nog weer groepsvariatiën van ras en geslacht, van socialen kring, van beroep enz. De richting dus, waarin wij ons „Erlebnis” beleven, is in het algemeen door het algemeen geldige vanzelf gegeven. Terwijl het leven uit de smart daardoor niet verdwijnt, daar wij toch ook ons eigen leven in de smartervaring tot uitdrukking brengen.⁹⁸⁾

Gelijk wij reeds opmerkten is nu evenwel de individualiteit voor den aard van elke innerlijke beleving van beteekenis.⁹⁹⁾ In deze innerlijke beleving ligt heel ons verleden, zoodat tot op zekere hoogte ook elke innerlijke beleving een historisch karakter heeft. In het beleven van dit oogenblik komt heel onze historie, alles wat wij innerlijk beleefd hebben, weer naar voren.¹⁰⁰⁾

Maar daarom wijst het karakter van het „Erlebnis” zelf ook op de ontwikkelingsmogelijkheid van het belevingstotaal.¹⁰¹⁾ Natuurlijk niet zóó, alsof wij nu de wetten zouden kunnen vaststellen voor de werking van deze ontwikkeling. Want elk „Erlebnis” heeft op-